

ฟาร์มทะเล: การอนุรักษ์ทรัพยากรประมงกับการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารภายใต้
วิถีเลในพื้นที่ตำบลสิงหน้อย อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

Sea Farming: Conservation of fishery resources and food security under
the Way of Fishery in the area of Sathing Mo Sub-district, Singhanakhon
District, Songkhla Province

เจตน์สฤกษ์ สักขพันธ์^{1*}, เก็ดถวา บุญปรากฏ², อภิรักษ์ จันทวงศ์¹, พรพันธ์ เขมคุณาศัย²,
ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์³, สุภาวดี ธรรมรัตน์⁴, ชุติมา หวังเบญหมัด⁵, นันทรัฐ สุริโย⁶
และนันท์ยารัตน์ สุริโย⁶

Jedsarid Sangkaphan^{1*}, Kettawa Boonprakarn², Apirak Chanthawong¹,
Pornpan Khemakunasai², Natthapong Chitnirat³, Supawadee Thamrat⁴,
Chutima Wangbenmud⁵, Nuntharat Suriyo⁶ and Nunthiyarat Suriyo⁶

¹ อาจารย์, วิทยาลัยประมงติณสูลานนท์

¹ Lecturer, Tinsuranonda Fisheries College.

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยทักษิณ

² Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University.

³ รองศาสตราจารย์ ดร., คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยทักษิณ

³ Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University.

⁴ อาจารย์, คณะศึกษาศาสตร์และศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

⁴ Lecturer, Faculty of Education and Liberal Arts, Hatyai University.

⁵ อาจารย์ ดร., คณะบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

⁵ Lecturer Dr., Hatyai Business School, Hatyai University.

⁶ นักวิจัยอิสระ

⁶ Freelance Researcher

* Corresponding author, E-mail: sapichai@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการทำฟาร์มทะเลของชุมชนกับการอนุรักษ์ทรัพยากรประมง
เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารภายใต้วิถีเลในพื้นที่ตำบลสิงหน้อย อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากการสังเกต และสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลจำนวน 18 คน
จากผู้นำชุมชน ชาวประมง คนเฒ่าคนแก่ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการนำข้อมูลมาจำแนกหมวดหมู่ ตีความ
สร้างข้อสรุป นำเสนอด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีการรวมกลุ่มกันประกาศ
แนวเขตพื้นที่อนุรักษ์โดยใช้ไม้ไผ่ปักล้อมรอบเพื่อปกป้องอาณาเขตพื้นที่ฟาร์มทะเล การเสริมสร้างความ
มั่นคงทางอาหาร ภายในเขตฟาร์มทะเลพบว่า ชุมชนได้กำหนดกฎกติกาห้ามทำประมงบริเวณฟาร์มทะเล

หน่วยงานภาครัฐปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำในเขตฟาร์มทะเล หลังจากที่มีการประกาศพื้นที่ฟาร์มทะเลพบว่า สัตว์น้ำมีจำนวนมากขึ้นและมีหลากหลายชนิด ทำให้วิถีการดำรงชีพมีความมั่นคงทางอาหาร เนื่องจากชาวบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้ตลอดฤดู และเพียงพอต่อการดำรงชีพ

คำสำคัญ: ฟาร์มทะเล, ความมั่นคงทางอาหาร, ประมง

Abstract

This article aims to study the sea farming of the community and the conservation of fishery resources in order to strengthen food security under the way of fishery in the area of Sathing Mo Sub-district, Singhanakhon District, Songkhla Province. The method of study used qualitative research with observation, and in-depth interviews with 18 key informants such as community leaders, fishermen, and old people. The data were analyzed by classification, interpretation, and conclusions of the study and was presented by descriptive analysis.

The study found that the community had formed a group to create a conservation zone by putting in the bamboo poles to indicate the area of sea farming zone. Enhancing food security within the sea farming zone found that, the community set up rules prohibiting fishing in the conservation zone, and government agencies release aquatic animals in the sea farming zone. After the announcement of the sea farming zone, it was found that increasing amount of aquatic animals makes livelihoods secure food because villagers are able to catch aquatic animals throughout the season and sufficient to live.

Keywords: Sea farming, Food security, Fishery

บทนำ

ในอดีตทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำ ทั้งสัตว์น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม มีศักยภาพในการผลิตสัตว์น้ำและรองรับการบริโภคของประชาชนที่อาศัยอยู่รอบทะเลสาบสงขลา มีการใช้พื้นที่ในทะเลสาบสงขลาในกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น ทำการประมง ทำให้เกิดอาชีพทำการประมงหลายชนิดและหลายเครื่องมือ อาทิเช่น ไชนั้ง อวน เบ็ด โพงพาง ฯลฯ มาอย่างช้านาน (เกีตถวา บุญปราการ, อภิรักษ์ จันทวงศ์, เจตนัสฤกษ์ สังกพันธ์ และนันทรัฐ สุริโย, 2556)

ปัจจุบันทะเลสาบสงขลาถูกทำลายโดยการใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำที่มีอยู่อย่างสิ้นเปลืองและล้างผลาญ โดยเฉพาะการใช้เครื่องมือประมงที่ผิดประเภท เช่น อวนลาก อวนรุน โพงพาง ซึ่งทำให้ทำลายแหล่งที่อยู่อาศัย และสัตว์น้ำวัยอ่อนที่ยังไม่เจริญพันธุ์ได้ครวละมาก ๆ ต่อชนิดเครื่องมือ ทะเลถูกทำร้ายโดยผู้คน ถูกทำลายด้วยเทคโนโลยีหรือความทันสมัยของสังคมโลกยุคใหม่ ทำให้ทะเลไทยทั้ง 2 ฝั่งรวมทั้งทะเลสาบสงขลา เข้าสู่ “วิกฤต” ด้านสิ่งแวดล้อม ปลาเหลือน้อย น้ำเสีย ตื้นเขินเพราะเป็นที่รองรับสิ่งปฏิกูล น้ำเสียจาก บ้านเรือนในชุมชน ตัวเมืองโรงงานอุตสาหกรรมโดยรอบ (เกีตถวา บุญปราการ, วันชัย ธรรมสัจการ, อภิรักษ์ จันทวงศ์, เจตนัสฤกษ์ สังกพันธ์ และปิยะ จอมทอง, 2555)

นอกจากนั้นยังพบว่า การเกิดวิกฤตการณ์ประมงของทะเลสาบสงขลา มีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการลดลง ของป่าชายเลนอย่างรวดเร็ว ระหว่างปี พ.ศ. 2538 – 2543 ทำให้ชาวประมงประสบปัญหาในการจับสัตว์น้ำ ซึ่งทำให้รายได้ของชาวประมงลดลงอย่างมาก จนหลายครัวเรือนตัดสินใจ เลิกประกอบอาชีพการประมง ประกอบกับชาวประมงพื้นบ้านประสบกับปัญหาจากการประมง พาณิชยที่มีการบุกรุกเข้ามาแย่งพื้นที่ทำกินของชาวประมงพื้นบ้านในเขตชายฝั่งที่ทรัพยากร สัตว์น้ำยังคงอุดมสมบูรณ์ ชาวประมงพาณิชยส่วนหนึ่งทำประมงเพื่อแสวงหาผลกำไรโดยใช้ เครื่องมือประมงที่ทำลายล้างทรัพยากรประมงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นับตั้งแต่การใช้ระเบิด ยาเบื่อ โพงพาง อวนรุน อวนลาก เรือปั่นไฟปลากะตัก นอกจากนั้นการปิดป่ากระวะหรือปากคลอง ระโนด ยังเป็นสมมติฐานที่เชื่อว่าเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ทะเลสาบสงขลาทั้งระบบ มีความเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็วเพราะน้ำเค็มไม่สามารถเข้าไปในทะเลสาบได้ตามธรรมชาติ และทำให้เกิดการตื่นเงินอันเป็นผลให้สัตว์น้ำบางชนิดไม่สามารถเข้ามาวางไข่ได้ พันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์บางชนิดลดลงและกำลังเสื่อมโทรมอย่างมาก ซึ่งส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน (เก็ดถวา บุญปรากฏ, อภิรักษ์ จันทวงศ์, เอมอร เจียรมาศ, เจตน์สฤกษ์ สักขพันธ์ และนันทรัฐ สุริโย, 2556)

รัฐได้พยายามสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรอาหารและสิ่งแวดล้อม โดยบรรจุแนวคิดไว้ในยุทธศาสตร์การพัฒนา แต่ปัญหาการลดลงของทรัพยากรประมงของชุมชนประมงบริเวณคาบสมุทรสทิงพระที่ได้ผลผลิตที่ลดลง เพราะเกิดจากความเสื่อมโทรมของทะเลสาบสงขลาที่ได้รับผลกระทบจากการปล่อยน้ำเสียของชุมชน โรงงานอุตสาหกรรม และเครื่องมือประมงที่ทำลายล้างซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งและโอกาสที่ทำให้เกิดความเสี่ยต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ส่งผลกระทบต่อประชาชนและชุมชนที่ดำรงชีวิตอยู่ภายใต้วิถีเเลในพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระ (เจตน์สฤกษ์ สักขพันธ์, เก็ดถวา บุญปรากฏ, สุภาวดีธรรมรัตน์, บุญโชค สุบินรัตน์, สุภาพร สุบินรัตน์ และสุรพล พานิชกรณ์, 2559)

การอนุรักษ์ทรัพยากรประมงเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร ชุมชนจึงได้มีการรวมกลุ่มชาวประมง กลุ่มอนุรักษ์ กลุ่มเจ้าหน้าที่ประมงจังหวัดสงขลา จัดโครงการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา ใน ปี 2543 เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในทะเลสาบในส่วนของการฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำ และได้มีกิจกรรมหลายรูปแบบเพื่อให้ประชาชนที่ใช้ทรัพยากรในทะเลสาบสงขลาได้ตระหนักถึงคุณค่าและได้เข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา “ฟาร์มทะเล” เป็นโครงการหนึ่งี่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา เพื่อแก้ปัญหาในเรื่องการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำที่กำลังลดปริมาณลง ซึ่งการทำฟาร์มทะเล จะมี 2 รูปแบบ คือ แบบแรก “Sea Framing” จะเป็นรูปแบบหนึ่งของการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำแบบพัฒนาที่จำเป็นต้องใช้วัสดุติบทำอาหารจากปลาที่ได้จากการจับจากทะเล หรืออาหารสำเร็จรูปที่ต้องใช้ปลาปน ซึ่งต้นทุนการผลิตก็สูงขึ้นในขณะที่ทรัพยากรสัตว์น้ำลดลง ส่วนแบบที่ 2 เป็นแบบ “Sea ranching” เป็นรูปแบบการทำฟาร์มทะเลที่ผลิตลูกพันธุ์สัตว์น้ำให้ได้จำนวนมากและอนุบาลไว้สักระยะ จนถึงระยะที่เหมาะสมจึงปล่อยออกสู่ทะเล แล้วปล่อยให้เจริญเติบโตตามธรรมชาติ เมื่อสัตว์น้ำเหล่านั้นโตเต็มที่จะค่อยเก็บเกี่ยวจากแหล่งธรรมชาตินั้น การทำฟาร์มทะเลที่ดีควรนำความรู้ด้านนิเวศวิทยา การทำประมง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานกัน เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับธรรมชาติของท้องทะเล ฤดูกาล นิสัย และประเภทของสัตว์น้ำ (นิรุทธ์ สุขเกษม, 2551)

การจัดการฟาร์มทะเลในตำบลสทิงหม้อ แนวเขต 4 หมู่บ้าน พบว่า เป็นลักษณะที่กินพื้นที่เป็นแนวเขตอนุรักษ์ ปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำและงดการจับสัตว์น้ำวัยอ่อนในพื้นที่ฟาร์มทะเลโดยพันธุ์สัตว์น้ำเป็นลูกพันธุ์วัยอ่อนหรือพ่อแม่พันธุ์ที่แตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของพื้นที่ และอบรมคณะกรรมการประมง

อาสา เพื่อดูแลฟาร์มทะเล (สำนักงานประมงจังหวัดสงขลา, 2560) ส่งผลให้ทรัพยากรสัตว์น้ำเริ่มกลับมา มีจำนวนมากขึ้น นอกจากนั้นยังพบว่าสำนักงานประมงจังหวัดสงขลา ได้มีการสร้างความเข้มแข็งชุมชน พร้อมกับการขยายเขตฟาร์มทะเล และการสร้างจิตสำนึกให้แก่เยาวชนและนักเรียนให้ใช้ทรัพยากรประมง อย่างคุ้มค่า เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้อีกด้วย มีการเสริมสร้าง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ มีการจัดหาซั้งเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ น้ำ พร้อมกับบอชมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปจากสัตว์น้ำ และมีการศึกษา ความหลากหลายของชนิดสัตว์น้ำบริเวณทะเลสาบสงขลาตอนนอกรวมถึงศึกษาวิถีชีวิตของปลาลิ้นควาย ขนตา และศึกษาปริมาณและคุณภาพเซลล์สืบพันธุ์ของปลาจักรผ่านเพศผู้ พร้อมทั้งมีการปล่อยสัตว์น้ำ ทั้งหมด 57.027 ล้านตัว (คณะทำงานดำเนินโครงการตามแผนแม่บท การพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ในด้านการประมง กรมประมง, 2560)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวผู้วิจัยจึงเกิดคำถามว่า การทำฟาร์มทะเลของชุมชนกับการอนุรักษ์ ทรัพยากรประมง เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารภายใต้วิถีเเลในพื้นที่ตำบลสิงหน้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลาเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพื่อที่จะนำข้อมูลไปประยุกต์ใช้ในการจัดการฟาร์มทะเล เพื่อให้เกิดความ มั่นคงทางอาหารในพื้นที่อื่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการทำฟาร์มทะเลของชุมชนกับการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงเพื่อเสริมสร้างความมั่นคง ทางอาหารภายใต้วิถีเเลในพื้นที่ตำบลสิงหน้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร

การนิยามความหมายของความมั่นคงทางอาหาร จากการศึกษาพบว่า FAO (1996) ได้แบ่ง ความหมายด้านความมั่นคงออกเป็น 4 มิติคือ

1. ความพอเพียง (Availability) ของปริมาณอาหารที่อาจได้มาจากการผลิตภายในประเทศหรือ การนำเข้ารวมถึงความช่วยเหลือด้านอาหาร

2. การเข้าถึง (Access) ทรัพยากรที่พอเพียงของบุคคลเพื่อได้มาซึ่งอาหารที่เหมาะสมและมี โภชนาการทรัพยากรดังกล่าวหมายถึงความสามารถของบุคคลที่จะกำหนดควบคุมกลุ่มสินค้าหนึ่งๆ ได้ภายใต้บริบททางกฎหมายการเมืองเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนที่บุคคลอาศัยอยู่ (รวมถึงสิทธิตาม ประเพณีเช่นการเข้าถึงทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน) ในประเด็นการเข้าถึงอาหารพบว่ามีงานศึกษาของ เก็ดถวา บุญปรากร, วันชัย ธรรมสัจการ และชูชาติ ผลบัณฑิต (2555) ศึกษาถึงสิทธิการเข้าถึงทรัพยากร ประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา พบว่า มีการเข้าถึงทรัพยากรประมงได้หลากหลาย ได้แก่ สิทธิการเข้าถึงโดยเทคโนโลยี และทุนซึ่งหากใครมีเทคโนโลยีหรือมีทุนสูงก็จะมีความสามารถในการ เข้าถึงทรัพยากรประมงได้มากกว่าคนอื่น การเข้าถึงโดยอาศัยกลไกตลาดโดยตลาดกำหนดราคาปลา การทำประมง และการซื้อขายสัตว์น้ำผ่านพ่อค้าคนกลางเจ้าของแพปลา การเข้าถึงทรัพยากรประมง โดยอาศัยแรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานในครัวเรือน ญาติพี่น้อง และคนในชุมชนที่ช่วยในการเก็บเกี่ยว ผลผลิต การซ่อมแห อวน การเข้าถึงโดยอาศัยความรู้และภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่ชาวประมงสั่งสมองค์ความรู้ และประสบการณ์อันยาวนานถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นในวิถีการทำประมง การเข้าถึงทรัพยากรประมงโดย ความสัมพันธ์เชิงอำนาจพบว่า อำนาจอาจอยู่ในรูปแบบที่หลากหลายการจัดการฟาร์มทะเลเป็นการเข้าถึง

โดยชุมชนที่จะต่อรองกับอำนาจรัฐ การเข้าถึงทรัพยากรด้วยอัตลักษณ์ทางสังคมพบว่า กลุ่มชาวประมงต่างร่วมสร้างอัตลักษณ์และนิยามความหมายที่แตกต่างหลากหลายในการเข้าถึงทรัพยากรประมง โดยร่วมนิยามความหมายทรัพยากรประมงให้เป็นพื้นที่ของการอนุรักษ์ การอ้างสิทธิหน้าบ้าน หลังบ้าน

3. การใช้ประโยชน์ (Utilization) ด้านอาหารที่เพียงพอสะอาดและการรักษาสุขภาพ และสุขอนามัยเพื่อที่จะเข้าถึงภาวะความเป็นอยู่ที่ดีทางโภชนาการซึ่งความต้องการทางกายภาพทั้งหมดได้รับการตอบสนองโดยนัยยะนี้ความมั่นคงทางอาหารจึงสัมพันธ์กับปัจจัยนำเข้าที่ไม่ใช่อาหารด้วย

4. เสถียรภาพ (Stability) ทางอาหารที่ประชาชนครัวเรือนและบุคคลจะต้องเข้าถึงอาหารที่เพียงพอตลอดเวลาไม่ต้องเสี่ยงกับการไม่สามารถเข้าถึงอาหารอันเป็นผลมาจากวิกฤตที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหันเช่นวิกฤตทางเศรษฐกิจหรือสภาพภูมิอากาศหรือเหตุการณ์ที่เป็นไปตามวงจรเช่นภาวะความไม่มั่นคงทางอาหารตามฤดูกาลซึ่งในความหมายนี้ความมั่นคงทางอาหารครอบคลุมถึงมิติความพอเพียงและการเข้าถึงอาหารด้วย จากการศึกษาของเก็ดถาว บุญปรากฏ, วันชัย ธรรมสัจการ, อภิรักษ์ จันทวงศ์, เอมอร เจียรมาศ, เจตน์สุภษฎ์ สังข์พันธ์ และปิยะ จอมทอง (2555) พบว่าการมีเสถียรภาพทางอาหารเกี่ยวข้องกับการก่อตั้งธนาคารปลากับการเสริมอำนาจขององค์กรชุมชนชาวประมง เพื่อพัฒนาผู้เลี้ยงปลาในกระชังในทะเลสาบสงขลา ที่มีสำนึกในการเป็นเจ้าของร่วมกัน และการบริหารจัดการกลุ่มที่ดี ส่วนกลไกในการผลักดันการก่อตั้งธนาคารปลา คือ กลุ่มผู้นำ แกนนำ เจ้าหน้าที่รัฐ มีส่วนในการร่วมผลักดันและกำหนดกติการ่วมกันโดยใช้วิธีการรวมกลุ่มแบบสหกรณ์คือให้สมาชิกถือหุ้น ส่วนการขยายเครือข่ายของกลุ่มผู้เลี้ยงปลาในกระชัง ใช้วิธีการขยายผลธนาคารปลากลุ่มแรกให้แยกเป็นหลายกลุ่มเพื่อป้องกันความเสี่ยง และจัดกิจกรรมกลุ่มธนาคารปลาในหมู่บ้านเพื่อให้หมู่บ้านอื่นมาร่วมงาน จัดให้มีการศึกษาดูงานกลุ่มธนาคารปู ธนาคารกุ้ง เพื่อให้มีอาหารโปรตีนจากทะเลมีกินเพียงพอตลอดฤดูกาล

ความเข้าใจว่าด้วยฟาร์มทะเล

ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับฟาร์มทะเลสามารถอธิบายได้ดังนี้

รูปแบบของการทำฟาร์มทะเล

การทำฟาร์มทะเล จะมีรูปแบบ 2 รูปแบบ คือ (1) Sea Farming เป็นการทำให้ฟาร์มทะเลแบบเลี้ยงในที่กักขังและมีอาหารให้ เช่น การเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชังหรือคอก (2) Sea ranching เป็นการทำให้ฟาร์มทะเลแบบเลี้ยงไม่มีที่กักขัง ไม่มีการให้อาหาร หรือที่เรียกว่า “ปศุสัตว์ทะเล” ซึ่งในแบบแรก “Sea Farming” จะเป็นรูปแบบหนึ่งของการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำแบบพัฒนาที่จำเป็นต้องใช้วัตถุดิบทำอาหารจากปลาที่ได้จากการจับจากทะเล หรืออาหารสำเร็จรูปที่ต้องใช้ปลาปน ซึ่งต้นทุนการผลิตก็สูงขึ้นในขณะที่ทรัพยากรสัตว์น้ำลดลง ส่วนแบบที่ 2 “Sea ranching” เป็นรูปแบบการทำฟาร์มทะเลที่นำสนใจมีหลักการ คือ ผลิตลูกพันธุ์สัตว์น้ำให้ได้จำนวนมากและอนุบาลไว้สักระยะ จนถึงระยะที่เหมาะสมจึงปล่อยออกสู่ทะเล แล้วปล่อยให้เจริญเติบโตตามธรรมชาติ เมื่อสัตว์น้ำเหล่านั้นโตเต็มที่จึงค่อยเก็บเกี่ยวจากแหล่งธรรมชาตินั้น การทำฟาร์มทะเลที่ดีควรนำความรู้ด้านนิเวศวิทยา การทำประมง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานกัน เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับธรรมชาติของท้องทะเล ฤดูกาล นิสัย และประเภทของสัตว์น้ำ (นิรุทธ์ สุขเกษม, 2551) และจะขอกกล่าวแบบอย่างของการทำฟาร์มทะเลแต่ละรูปแบบ ดังนี้

1. รูปแบบ Sea Farming

ฟาร์มทะเลแบบ Sea Farming จะเป็นการทำฟาร์มทะเลแบบเลี้ยงในที่กักขังและมีอาหารให้กรรม ตัวอย่างฟาร์มทะเลแบบ Sea Framing ได้แก่ การทดลองเลี้ยงปลากะพงขาวในกระชังหลังกองหินก้นคลื่น บริเวณชายฝั่งบ้านปึก ตำบลนาทับ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา ผลการทดลองประสบผลสำเร็จพอสมควร ด้านการเลี้ยงและการจัดการเป็นที่น่าพอใจ และพบว่า ปลาโตเร็ว อัตรารอดตายสูง ไม่มีปัญหาด้านโรคระบาด ซึ่งคุณภาพน้ำในบริเวณนี้ดีมาก ส่งผลให้ได้ผลผลิตที่สูง แต่ในส่วนของผลตอบแทน แต่จะพบว่าได้กำไรค่อนข้างน้อย เพราะต้นทุนในการลงทุนจะสูงแต่ก็ยังมีข้อดีอีกประการหนึ่งก็คือ อายุการใช้งานของแพและกระชัง ยังสามารถใช้เลี้ยงได้อีก 3 – 4 ปี (สมประสงค์ มุณีแนม, 2556)

2. รูปแบบ Sea ranching หรือ แบบฟาร์มปลุสัตว์

รูปแบบ Sea ranching หรือแบบฟาร์มปลุสัตว์ ได้แก่ โครงการฟื้นฟูทรัพยากรประมงในทะเลสาบสงขลา มีการปล่อยสัตว์น้ำหลายชนิด คืนสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ เพื่อฟื้นฟูและการชดเชยทรัพยากรทางทะเลให้มีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อมีการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำหลายชนิด หลังจากนั้นจะพบว่า สัตว์น้ำต่างๆ เพิ่มจำนวนมากขึ้น ชาวประมงมีรายได้เพิ่มขึ้น (นิรุทธ์ สุขเกษม, 2551) เช่น โครงการฟื้นฟูทรัพยากรประมงในทะเลสาบสงขลา ได้เกิดขึ้นเมื่อปี 2543 เป็นการอนุบาลพันธุ์สัตว์น้ำ และพันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน หรือเป็นการจัดหาพันธุ์สัตว์น้ำตามความเหมาะสมของพื้นที่และความต้องการของราษฎรในเขตที่ตั้งโครงการ เพื่อปล่อยลงในแหล่งน้ำในเขตรักษาพันธุ์สัตว์น้ำตามที่จังหวัดได้ประกาศเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่ราษฎรหรือชาวประมงได้จัดตั้งขึ้นในปี 2543 นี้ ก็ได้ทำการอนุบาลพันธุ์สัตว์น้ำหรือจัดหาพันธุ์สัตว์น้ำและทำการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำจำนวนมากกว่า 10 ล้านตัว และได้มีการจัดอบรมคณะกรรมการประมงอาสา (สำนักงานประมงจังหวัดสงขลา, 2555)

ต่อมาในปี 2544 สถาบันวิจัยการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง ร่วมกับสถานีประมงน้ำจืดจังหวัดสงขลา และสถานีประมงน้ำจืดจังหวัดพัทลุง ได้ดำเนินการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำขนาดเล็กหลายล้านตัว แต่อัตราการรอดตายของลูกพันธุ์สัตว์น้ำต่ำ ทำให้ผลหรืออัตราการจับสัตว์น้ำของชาวประมงเพิ่มขึ้นน้อย กรมประมงจึงปรับเปลี่ยนโดยการมีการอนุบาลพันธุ์สัตว์น้ำในเขตอนุรักษ์ในที่ล้อมขัง เพื่อให้สัตว์น้ำได้เจริญเติบโตและปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ ช่วยให้อัตราการรอดเพิ่มสูงขึ้น ส่วนกิจกรรมการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ ได้มีการจัดหาพันธุ์สัตว์น้ำตามความเหมาะสมของพื้นที่และความต้องการของประชาชนในพื้นที่ เพื่อปล่อยลงในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่ประชาชนหรือชาวประมงได้จัดตั้งขึ้นและจังหวัดได้ประกาศอย่างเป็นทางการรอบทะเลสาบสงขลา ทั้งสิ้นจำนวน 16 แห่ง โดยมีการสำรวจพื้นที่ บริเวณที่ปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำตลอดชนิดของพันธุ์สัตว์น้ำปริมาณของพันธุ์สัตว์น้ำที่เหมาะสม และความต้องการของประชาชน ร่วมกันพิจารณา ตลอดจนมีการแต่งตั้งกรรมการประมงอาสา เพื่อทำหน้าที่ดูแลช่วยเหลือพนักงานเจ้าหน้าที่การตรวจตราดูแลเฝ้าระวังในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำหรือฟาร์มทะเล โดยมีวัตถุประสงค์ของการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำเพื่อเพิ่มจำนวนสัตว์น้ำในธรรมชาติให้มากขึ้น เพื่อให้ชาวประมงสามารถจับสัตว์น้ำได้มากขึ้นเพิ่มรายได้และความเป็นอยู่ของชาวประมงให้ดีขึ้น

ในปี 2546 สำนักวิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่ง ได้มีการทดลองจัดทำฟาร์มทะเลโดยชุมชนที่ชุมชนบ้านศรีไชย ตำบลคูขุด อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ได้มีการสำรวจบริเวณดังกล่าวมีความเหมาะสมทั้งอาหารธรรมชาติ สัตว์หน้าดินขนาดเล็ก สาหร่าย ซึ่งไว้เป็นแหล่งหลบซ่อนและอาหารของลูกกุ้ง จากนั้นก็ได้มีการปล่อยกุ้ง สักประมาณ 3 เดือน พบว่า มีการเติบโตขึ้นมากโดยไม่มีการจัดการเรื่องอาหาร น้ำและโรค วิธีการดำเนินการฟาร์มทะเลโดยชุมชนนี้ คือมีการสำรวจดูว่าพื้นที่เหมาะสมหรือไม่ โดยสำรวจ

สภาพแวดล้อมทางน้ำ อาหารธรรมชาติ คัดเลือกพันธุ์สัตว์น้ำที่เหมาะสม คัดเลือกสัตว์น้ำที่มีราคาสูง เมื่อทำฟาร์มทะเลแล้ว สัตว์น้ำนั้นจะไม่มีอาการป่วยพื้นฐานไปไกล เช่น กุ้งกุลาดำ เมื่อมีการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำซึ่งได้ปล่อยเป็นเวลา 3 เดือนต่อครั้ง เพื่อให้ชุมชนชาวประมง สามารถจับกุ้งกุลาดำได้ตลอดทั้งปี การควบคุมดูแลการทำประมงในเขตฟาร์มทะเล ชาวประมงจะกำหนดกันเอง เกี่ยวกับตาอวนลอยสามชั้น กำหนดไว้ที่ขนาด 5 เซนติเมตร พร้อมกำหนดบทลงโทษไว้กับคนที่กระทำความผิดกฎหมาย เพื่อได้อนุรักษ์ฟาร์มทะเลโดยชุมชนไว้อย่างยั่งยืนด้วย และก็ถือว่าฟาร์มทะเลโดยชุมชนบ้านศรีไชยนี้ สามารถสร้างแหล่งประมงกุ้งกุลาดำในชุมชนหรือหมู่บ้านได้เป็นครั้งแรกของชาวประมงและสามารถจับกุ้งได้ และองค์ความรู้ที่ได้ คือ บทเรียนขนาดกุ้งที่จะปล่อย สภาพแวดล้อม การเจริญเติบโตการไม่อพยพย้ายถิ่นฐานไปหากินที่ไกลของกุ้ง เทคนิคในการจับกุ้งขนาดใหญ่ ตลอดจนแนวทางในการหารือหรือทำข้อตกลงการควบคุมดูแลกันเอง (สำนักงานประมงจังหวัดสงขลา, 2555)

ภักชญาพร สายเบาะ และสุธาสิณี แก้วอัมพร (2558) ศึกษาการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนควนโสโดยอาศัยการทำฟาร์มทะเลพบว่า อดีตทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนควนโสมีปริมาณมากแต่ต่อมากลับลดลงอย่างต่อเนื่อง สาเหตุจากการทำประมงที่เพิ่มขึ้น จากปัญหาทำให้ชุมชนเกิดแนวคิดการจัดตั้งฟาร์มทะเล เพื่อใช้เป็นแหล่งฟื้นฟูและอนุบาลสัตว์น้ำ ทำให้ปัจจุบันทรัพยากรสัตว์น้ำในชุมชนเริ่มกลับมาฟื้นฟูขึ้น ในส่วนของแนวทางการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนควนโส พบว่า ชุมชนมีการตั้งคณะกรรมการเพื่อทำหน้าที่ดำเนินการจัดการดูแลฟาร์มทะเลและมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคอยสนับสนุนชุมชนร่วมกันตั้งข้อตกลงและบทลงโทษโดยมีการกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนพร้อมปฏิบัติตามอย่างจริงจังเพื่อให้ไม่มีผู้ใดเข้าไปรบกวนการทำประมงในเขตพื้นที่ฟาร์มทะเล

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีการดังนี้

1. พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยเลือกใช้พื้นที่ 4 หมู่บ้านที่มีการจัดทำและจัดตั้งกลุ่มฟาร์มทะเลชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง มีวิถีชีวิตภายใต้วิถีในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา ของตำบลสิงหน้อง อำเภอสิงหน้อง จังหวัดสงขลา
2. ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้นำชุมชน กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรประมง และชาวประมงที่มีการรวมกลุ่มกันทำฟาร์มทะเล และมีสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรประมง จำนวน 18 คน
3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยการสังเกตกิจกรรมการทำประมง กิจกรรมการทำฟาร์มทะเล กิจกรรมการรวมกลุ่มกันทำฟาร์มทะเล
4. เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการทำฟาร์มทะเลของชุมชน การสังเกตการณ์ทำประมง การรวมกลุ่มกันทำฟาร์มทะเลร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ และสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลจำนวน 16 คน ในประเด็นการทำฟาร์มทะเล กับการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงเพื่อการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร
5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลมาจำแนกหมวดหมู่ ตีความ สร้างข้อสรุป นำเสนอด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. การจัดตั้งเขตฟาร์มทะเลของชุมชนตำบลสิงหน้อง

1.1 ก่อนที่จะทำฟาร์มทะเล

ในอดีตการทำประมงชาวประมงไม่ต้องเดินทางไปไกลก็ได้ปลามาเต็มลำเรือ แต่พอมีปัญหาหน้าเสาเสียจากชุมชน การใช้เครื่องมือประมงทำลายล้าง เช่น อวนรุน อวนลาก ทำให้สัตว์น้ำหลายชนิดหายไปจากทะเลสาบสงขลา

ชาวบ้านทั้ง 4 หมู่ร่วมกันประกาศพื้นที่บริเวณห่างจากชายฝั่งทะเลสาบสงขลา 300 เมตร เป็นพื้นที่อนุรักษ์ให้เป็นเขตฟาร์มทะเล โดยมีประธานดูแลรับผิดชอบแต่ละหมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 สังกัดเขตเทศบาลเมืองสิงหนคร แยกเป็น 4 ชุมชนคือ ชุมชนบ้านใหม่ ชุมชนเขาเขียว ชุมชนชายหิน และชุมชนหนองหีบ ชาวบ้านมีอาชีพทำประมง รับซื้อกุ้ง รับซื้อปลา มีกลุ่มฟาร์มทะเล และกลุ่มเลี้ยงปลากะพงในกระชัง หมู่ที่ 2 สังกัดเทศบาลเมืองสิงหนคร แยกเป็น 2 ชุมชนคือ ชุมชนท่าเสา และชุมชนบ้านล่าง พื้นที่ติดทะเลสาบสงขลา ชาวบ้านมีอาชีพทำประมง รับซื้อกุ้ง รับซื้อปลา มีกลุ่มฟาร์มทะเล กลุ่มเลี้ยงปลากะพงในกระชัง หมู่ที่ 3 ชุมชนธรรมโฆษณ์ สังกัดเทศบาลเมืองสิงหนคร พื้นที่ติดทะเลสาบสงขลาชาวบ้านมีอาชีพทำประมง รับซื้อกุ้ง รับซื้อปลา มีกลุ่มฟาร์มทะเล และกลุ่มเลี้ยงปลากะพงในกระชัง มีพื้นที่ป่าชายเลน ที่วัดบ่อปาดประกาศเป็นพื้นที่เขตอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำป่าชายเลน หมู่ที่ 4 ชุมชนบ้านสิงหน้อง พื้นที่ติดทะเลสาบสงขลาชาวบ้านมีอาชีพทำประมง รับซื้อกุ้ง รับซื้อปลา มีกลุ่มฟาร์มทะเล และกลุ่มเลี้ยงปลากะพงในกระชัง (อิสมาแอน, สัมภาษณ์วันที่ 25 พฤศจิกายน 2561 และสุจินต์, สัมภาษณ์วันที่ 25 พฤศจิกายน 2561)

ชาวประมง ทั้ง 4 หมู่บ้านมีการรวมกลุ่มกันร่วมขับเคลื่อนการปลูกป่าชายเลน และวางแนวเขตทางทะเลเพื่อสร้างกรอบฟาร์มทะเลในการเพาะพันธุ์สัตว์น้ำให้กลับคืนมาอีกครั้ง โดยการหาไม้มาปักเป็นแนวเขตเป็นพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรประมง กำหนดระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกา การใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่าง เป็นรูปธรรม โดยกำหนดไม่ให้คนนอกชุมชนเข้ามาทำประมงในเขตฟาร์มทะเล แต่จะให้คนในชุมชนเท่านั้นที่ทำประมงได้ และกำหนดการใช้เครื่องมือประมงที่ไม่ทำลายล้าง แต่อย่างไรก็ตามยังมีชุมชนอื่นเข้ามาทำประมงและรุกป่าพื้นที่ฟาร์มทะเล (บังป่าว, สัมภาษณ์วันที่ 22 ธันวาคม 2561 และसानิตา, สัมภาษณ์วันที่ 22 ธันวาคม 2561)

ฟาร์มทะเลที่จัดทำโดยชุมชนเพื่อชุมชน ในพื้นที่ตำบลสิงหน้อง อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา รวมตัวตั้งกลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเขตฟาร์มทะเล โดยการวางขั้ว หรือขั้ง ซึ่งนำกิ่งไม้ไปปักไว้เป็นวงกลม จำนวน 16 จุด ในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา เนื้อที่ 283 ไร่ และกันเป็นเขตฟาร์มสัตว์น้ำชุมชนท่าเสา-บ้านใหม่ บ่อปาด เพื่อใช้เป็นแหล่งอาศัย และขยายพันธุ์สัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลา และห้ามทำการประมงจับสัตว์น้ำทุกชนิด ตามคำสัมภาษณ์ดังนี้

“...ฟาร์มทะเลเป็นโครงการที่จะช่วยแก้ไขปัญหारेื่องพันธุ์ปลาและพวกสัตว์น้ำอื่นที่ ลดลง และใช้บริเวณโดยรอบเป็นแหล่งทำมาหากินของชาวบ้านที่ทำอาชีพประมงมี การปักแนวเขตทำขั้วปะการัง ปักป้ายปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ และดูแลฟาร์มทะเลโดยกลุ่มคณะกรรมการที่ดูแลเรื่องนี้ พวกชาวบ้าน และคนที่ทำประมง...” (ยุพิน, สัมภาษณ์เมื่อ 4 มีนาคม 2561)

จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ฟาร์มทะเลของชุมชนตำบลสทิงหม้อเป็นในลักษณะรูปแบบฟาร์มทะเลแบบปศุสัตว์ มีการปักแนวเขตพื้นที่อย่างชัดเจนไม่มีการให้อาหารสัตว์น้ำแต่ใช้ทรัพยากรทางทะเลอย่างป่าเสม็ดที่มีในเขตพื้นที่ฟาร์มทะเลเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งอาหาร และแหล่งวางไข่ของสัตว์น้ำ ชุมชนมีการกำหนดข้อตกลงและบทลงโทษในการห้ามทำการประมงทุกชนิดในพื้นที่ฟาร์มทะเล เพื่อต้องการใช้เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำให้เหล่าสัตว์น้ำได้เติบโตตามธรรมชาติและขยายพันธุ์ต่อไป

ภาพประกอบที่ 1 แนวเขตฟาร์มทะเล
ที่มา : ภาพถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 2 กรกฎาคม 2561

ภาพประกอบที่ 2 ฟาร์มทะเลท่าเสา-บ้านใหม่ ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
ที่มา : ภาพถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 2 กรกฎาคม 2561

1.2 ขณะทำฟาร์มทะเล และปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำของหน่วยงานภาครัฐ

แกนนำและชาวบ้าน ได้ยื่นหนังสือเพื่อขอจัดตั้งฟาร์มทะเลต่อกรมประมงจังหวัดสงขลา ขณะนั้นทางกรมประมงจังหวัดสงขลาเองก็ได้มีนโยบายในการทำโครงการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งทะเลสาบสงขลา โดยใช้รูปแบบฟาร์มทะเลจึงทำให้การยื่นเรื่องเป็นไปได้โดยง่าย ทางกรมประมงจังหวัดจึงได้เข้ามาวางพิกัดพื้นที่ฟาร์มทะเลของชุมชนโดยเลือกพื้นที่ว่างบริเวณบ้านท่าเสา บ้านใหม่ และพื้นที่ตรงนี้มีป่าเสม็ด ป่าชายเลนที่เหมาะสมต่อการใช้เป็นแหล่งที่อยู่และแหล่งอาหารของสัตว์น้ำได้ โดยพื้นที่ทั้งหมดรวมแล้วมีพื้นที่ประมาณ 285 ไร่ เป็นแนวยาวมีความกว้างจากพื้นที่ริมชายฝั่งไปประมาณ 300 ตารางเมตร และความยาวประมาณ 3.5 ตารางกิโลเมตร เมื่อได้รับอนุมัติให้สามารถจัดตั้งฟาร์มทะเลเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ จึงเกิดการประชุมกับชาวบ้านในชุมชนร่วมด้วยตัวแทนจากเทศบาลตำบล เพื่อจัดตั้งคณะกรรมการฟาร์มทะเลขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ในการดูแลตรวจสอบการทำงานของฟาร์มทะเล กลุ่มคณะกรรมการฟาร์มทะเลซึ่ง

เป็นจิตอาสา ทุกคนได้ร่วมกันประชุมวางแผนเพื่อหาแนวทางในการทำงาน การดำเนินงาน การประเมินผล และการแก้ไขปัญหา ในด้านการทำสัญลักษณ์บ่งบอกเขตแดน ด้านแหล่งที่อยู่ของสัตว์น้ำ ด้านการแบ่งพื้นที่เฝ้าเวรยาม ด้านการกำหนดกฎกติกาของฟาร์มทะเล รวมถึงด้านการขยายพันธุ์และฟื้นฟูสัตว์น้ำชุมชน (สุพร, สัมภาษณ์วันที่ 20 ตุลาคม 2561 และฟาติเยาะวี, สัมภาษณ์วันที่ 20 ตุลาคม 2561)

หลังจากมีประชุมวางแผนแล้วนั้นทางกลุ่มคณะกรรมการจึงร่วมกันทำการปักเขตแดนเพื่อป้องกันพื้นที่เขตอนุรักษ์ในระยะเริ่มแรกได้นำไม้ไผ่ยาวประมาณ 2.5 เมตร มาใช้ในการปักเพื่อป้องกันพื้นที่แต่เนื่องจากไม้ไผ่มีความทนทานต่อคลื่นลมในทะเลได้น้อยไม่นานก็ล้มลง ต่อมาทางกรมประมงจังหวัดจึงจัดสรรงบประมาณส่วนหนึ่งให้แก่ชุมชนเพื่อจัดซื้อท่อ PVC และนำไม้จากกิ่งเสม็ดมาเหลาให้มีขนาดเท่าบั้งไม้ไผ่มีความยาวประมาณ 2.5 เมตร มาใช้ในการปักเป็นรั้วเชื่อมต่อกับเสา PVC แต่ละเสาแทน รวมถึงการจัดทำป้ายเขตอนุรักษ์ที่ชัดเจนง่ายต่อการมองเห็นของเรือประมงที่อาจเข้ามาลुक้าทำประมงในเขตหวงห้ามต่อไปได้

ภาพประกอบที่ 3 ตัดไม้เสม็ดมาทำบ้านปลาภายในเขตฟาร์มทะเล
ที่มา: คนสร้างสุข, 2558

ส่วนการฟื้นฟูสัตว์น้ำในชุมชนนั้นในทุกปี ทางกรมประมงจังหวัดสงขลามีการนำพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ มาปล่อยในเขตฟาร์มทะเลตามนโยบายของกรมประมง อีกทั้งชุมชนเองยังมีแนวทางร่วมกันในการฟื้นฟูตามแบบแผนของคณะกรรมการฟาร์มทะเลในอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง โดยการร่วมจัดกิจกรรมเก็บขยะที่ส่งผลเสียต่อการอยู่อาศัยของสัตว์น้ำโดยทางกลุ่มมีการแบ่งหน้าที่ในการตรวจสอบหาขยะบริเวณฟาร์มทะเลอยู่เป็นประจำทุกวัน หากพบเจอจะทำการเก็บแล้วนำมาทิ้งในถังขยะหรือทำลายให้เรียบร้อย

ภาพประกอบที่ 4 ป้ายอนุรักษ์ชายฝั่งและฟาร์มทะเลชุมชนบ้านใหม่-ท่าเสาและแผนที่ฟาร์มทะเลในพื้นที่
ที่มา: สำนักงานประมงจังหวัดสงขลา, 2557

2. การเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร

2.1 การกำหนดกฎกติกาและบทลงโทษโดยชุมชนต่อปัญหาการรुकกล้าพื้นที่ฟาร์มทะเล

ในการสร้างกฎกติกาเพื่อใช้ในการจัดการพื้นที่ฟาร์มทะเลของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาการรุกกล้าเข้าทำประมงและจับสัตว์น้ำในเขตพื้นที่ฟาร์มทะเล ดำเนินการตั้งกฎโดยเริ่มจากกลุ่มแกนนำชุมชนและคณะกรรมการฟาร์มทะเลร่วมร่างกฎกติกาขึ้นมา แล้วนำไปเข้าสู่การประชุมหมู่บ้านเพื่อลงมติแก่ชาวบ้านได้รับรู้ เนื่องจากไม่มีกฎหมายใดรองรับในเรื่องฟาร์มทะเลชุมชน ดังนั้นชุมชนเองต้องเป็นผู้ตั้งกฎกติกาและบทลงโทษ เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในฟาร์มทะเล โดยมีกฎกติกาและบทลงโทษที่ทางชุมชนวางไว้ดังนี้ (อับดุล, สัมภาษณ์วันที่ 28 มกราคม 2561 และบังแอน, สัมภาษณ์วันที่ 28 มกราคม 2561)

1. ห้ามมีผู้ใดเข้ามารุกกล้าทำประมงหรือจับสัตว์น้ำในเขตพื้นที่ฟาร์มทะเลโดยเด็ดขาด หากจับได้ในครั้งแรกจะใช้วิธีการบอกกล่าว ตักเตือน แต่หากจับได้ในครั้งต่อไปเจ้าหน้าที่ฟาร์มทะเลชุมชนจะใช้วิธีการยึด เครื่องมือทำประมงมาส่วนหนึ่งเพื่อไม่ให้เข้ามารุกกล้าทำประมงอีกและเพื่อไม่ให้เป็นการเยี่ยงอย่างของคนอื่น
2. อนุญาตให้ชาวบ้านในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงสามารถทำประมงบริเวณรอบๆ พื้นที่เขตฟาร์มทะเลได้
3. ห้ามทำการใดๆ เพื่อเป็นการไล่สัตว์น้ำในเขตฟาร์มทะเลชุมชน หากมีผู้ละเมิดกฎจะต้องถูกปรับไม่เกิน 2,000 บาท

“...ในการทำฟาร์มทะเลขึ้นมาก็ย่อมมีปัญหาเรื่องมีคนเข้ามาวางอวน วางไซ หรือตกปลา แต่ก็มีการจับได้ประมาณ 2-3 ครั้ง ส่วนใหญ่เป็นคนต่างถิ่นที่มาวางอวนตอนดึก แต่คนที่ดูแลฟาร์มทะเลเขาจับได้ก็เรียกมาคุย แต่ทางนั้นเขาอ้างว่าเขาไม่รู้ว่าเป็นเขตหวงห้าม จึงบอกกล่าวตักเตือนแล้วก็ปล่อยไป...” (กาญจน์, สัมภาษณ์เมื่อ 28 มกราคม 2561)

กฎกติกาที่วางขึ้นเกิดจากการระดมสมองสอบถามความคิดเห็นในภาคประชาชนของชาวบ้านในพื้นที่ตำบลสิงห์หม้อ ซึ่งได้แก่ แกนนำชุมชน คณะกรรมการฟาร์มทะเล และชาวบ้านที่มีส่วนได้เสียจากการจัดตั้งฟาร์มทะเล ดำเนินการตามกฎกติกาที่วางไว้อย่างเคร่งครัดและจริงจัง ทำให้ปัญหาการรุกกล้าพื้นที่ฟาร์มทะเลชุมชนเริ่มหายไป อีกทั้งชุมชนได้มีการประกาศพื้นที่เขตฟาร์มทะเลเป็นเขตอนุรักษ์และหวงห้ามอย่างชัดเจน โดยผ่านวิธีการประชาสัมพันธ์แก่ชาวบ้านในพื้นที่ตำบลสิงห์หม้อ รวมถึงการประชาสัมพันธ์โดยการบอกกล่าวในลักษณะการพูดปากต่อปากของชาวบ้านในชุมชนกับชุมชนใกล้เคียง มีการปักเขตแดนและปักป้ายบ่งบอกเป็นเขตหวงห้ามอย่างชัดเจน (รัตติยา, สัมภาษณ์วันที่ 20 ตุลาคม 2561 และไชนี่, สัมภาษณ์วันที่ 20 ตุลาคม 2561)

2.2 การเสริมสร้างความมั่นคงของอาหารผ่านการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลาโดยการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำในเขตฟาร์มทะเล อบรมประมงอาสาเพื่ออนุบาลสัตว์น้ำก่อนปล่อย และกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชนคอยเฝ้าระวังเครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย

นอกเหนือจากการจัดตั้งฟาร์มทะเลของชุมชนแล้ว กิจกรรมที่เสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารยังเกิดจากการมีส่วนร่วมของสถาบันวิจัยการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งและสำนักงานประมงจังหวัดสงขลาเป็นผู้ริเริ่มดำเนินการโครงการฟื้นฟูทรัพยากรประมงในทะเลสาบสงขลา ครั้งแรกในปี 2542 โดยมีการหาแนวทางในการจัดการเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลา ต่อมาปี 2543 สถาบันวิจัย

การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง ได้ดำเนินโครงการนี้ในกิจกรรมการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำในพื้นที่เขตอนุรักษ์และเขตรักษาพันธุ์สัตว์น้ำ ปริมาณและความถี่ในการปล่อยยังขาดความต่อเนื่องและขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ในปี 2544 ได้มีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมบางอย่าง พร้อมกับประสานแกนนำชุมชนเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำมากขึ้น มีการจัดอบรมประมงอาสาเพื่ออนุบาลสัตว์น้ำก่อนปล่อย ปี 2545 ชุมชนได้เข้ามามีบทบาทในการดำเนินงาน มีการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำที่หลากหลายชนิดมากขึ้น พร้อมกับศึกษาถึงความเหมาะสมของชนิดสัตว์น้ำกับระบบนิเวศในแต่ละพื้นที่ ตลอดจนมีการติดตามประเมินผลผลิตสัตว์น้ำในพื้นที่ดำเนินการ ในปี 2546 ได้ดำเนินการต่อเนื่องทั้งการอบรมประมงอาสา การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ การติดตามประเมินผลการสำรวจข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม และยังเพิ่มกิจกรรมการพัฒนาระบบภูมิสารสนเทศประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ มีการสำรวจและรวบรวมข้อมูลการประมง เช่น เครื่องมือประมง พื้นที่ทำการประมง เป็นต้น และมีการนำร่องการสร้างพื้นที่เขตฟาร์มทะเลโดยชุมชน ที่บ้านศรีไชย ตำบลคูขุด อำเภอสตงขลา จังหวัดสงขลา มีการปล่อยพันธุ์กุ้งกุลาดำ พบว่า ได้ผลผลิตที่ดี และมีการตอบรับจากชุมชนมากขึ้น (คณะทำงานดำเนินโครงการตามแผนแม่บทการพัฒนาหลุมน้ำทะเลสาบสงขลาในด้านการประมง, 2560)

ปี 2551 การดำเนินการพัฒนาฟาร์มทะเลโดยชุมชนได้มีความเข้มแข็งและขยายเขตพื้นที่ดำเนินการ ทั้งนี้เพื่อให้ครอบคลุมทั่วทั้งทะเลสาบสงขลา จำนวนชุมชนที่เข้าร่วมและจัดตั้งเขตฟาร์มทะเล 20 เขต และแต่ละเขตจะมีการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ 73,790,000 ตัว

ปี 2555 ชุมชนมีการตั้งกฎกติกาดูแลฟาร์มทะเลอย่างต่อเนื่อง มีประมงอาสาคอยกำกับกติกาในการทำประมงในเขตฟาร์มทะเล ทำให้เพิ่มผลผลิตและสร้างรายได้แก่ชุมชน ดังจะเห็นได้จากการสำรวจปริมาณสัตว์น้ำจากท่าขึ้นสัตว์น้ำ ในปี 2555 จำนวน 1,402,891.0 กิโลกรัม และจากการประเมินผลการจับสัตว์น้ำจากการลงแรงทำประมงในทะเลสาบสงขลา ปี 2554 และ ปี 2555 พบว่า ปริมาณการจับสัตว์น้ำในทะเลสาบอยู่ที่ 12,564.26 ตัน และ 14,146.24 ตัน พบเครื่องมือประมงที่ใช้จับสัตว์น้ำทั้งหมด 13 ชนิด พบที่ใช้ในปี 2554 จำนวน 10 ชนิด และปี 2555 จำนวน 11 ชนิด จากจำนวน คริวเรือชาวประมง 11,193 คริวเรือ 154 หมู่บ้าน 34 ตำบล และมีชนิดสัตว์น้ำชนิดเด่นที่จับได้คือ กุ้งก้ามกราม 138,082.5 กิโลกรัม กุ้งกุลาดำ 2,877.5 กิโลกรัม กุ้งแชบ๊วย 26,660.0 กิโลกรัม ปลาตะกรับ 3,541.5 กิโลกรัม ปลาตะเพียนขาว 9,430.0 กิโลกรัม ปลากดเหลือง 7,567.5 กิโลกรัม และปลาชะโอน 1,712.5 กิโลกรัม

ปี 2558 สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนควบคู่ไปกับการขยายเขตฟาร์มทะเลเพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่ให้มากที่สุด โดยมีการสร้างจิตสำนึกให้ชุมชน ชาวประมงรอบทะเลสาบและเยาวชนให้ใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด พร้อมทั้งมีกิจกรรมการจัดทำธนาคารก้ามกรามโดยปล่อยให้แม่กุ้งวางไข่ก่อนจับขายเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้กับทะเลสาบนอกเหนือจากการปล่อยโดยหน่วยงานภาครัฐ พร้อมทั้งมีการศึกษาข้อมูลทางวิชาการเรื่องการพัฒนาระบบฟาร์มทะเลโดยชุมชนเพื่อเพิ่มผลผลิตกุ้งก้ามกรามในทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ปี 2546-2557 นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายเฝ้าระวังการทำประมง จัดตั้งจุดสกัดเฝ้าระวังการทำประมงในทะเลสาบสงขลาตอนนอก และมีการปรับปรุงแหล่งที่อยู่อาศัยสัตว์น้ำ(บ้านปลา) พร้อมจัดตั้งชุมชนประมงต้นแบบ รวมถึงอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลาเพื่อเพิ่มมูลค่าและเสริมรายได้ให้แก่กลุ่มแม่บ้าน

ปี 2559 สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนพร้อมกับขยายเขตฟาร์มทะเลและปรับปรุงฟาร์มทะเลเก่าจำนวน 4 เขต รวมถึงสร้างจิตสำนึกให้แก่ชุมชนและนักเรียนให้ใช้ทรัพยากรประมงอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด ควบคู่กับกิจกรรมการจัดทำธนาคารก้ามกรามผลการจับจำนวน 1,825,277.5 กิโลกรัม

โดยมีสัตว์น้ำชนิดเด่น ได้แก่ กุ้งก้ามกราม 65,122.5 กิโลกรัม กุ้งกุลาดำ 14,095.0 กิโลกรัม กุ้งแชบ๊วย 32,945.0 กิโลกรัม กุ้งหัวมัน 262,195.0 กิโลกรัม ปลาช่อน 120,675.0 กิโลกรัม ปลาดุกทะเล 102,675.0 กิโลกรัม ปลากะพงขาว 2,150.0 กิโลกรัม ปลาทะกรับ 12,887.5 กิโลกรัม ปลากดเหลือง 14,305.0 กิโลกรัม ปลาดุกอุย 12,065.0 กิโลกรัม ปลาแขยงใบข้าว 20,350.0 กิโลกรัม ปูดำ 7,887.5 กิโลกรัม และ ปูม้า 35,355.0 กิโลกรัม (คณะทำงานดำเนินโครงการตามแผนแม่บทการพัฒนาหลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในด้านการประมง, 2560)

2.3 การจัดการพื้นที่ป่าชายเลนในเขตฟาร์มทะเล

เป็นการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารให้ยั่งยืนมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากหากเยาวชน และ ชุมชนตระหนักในความสำคัญของป่าชายเลนจะช่วยให้เกิดการอนุรักษ์พื้นที่อนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน ในการจัดการพื้นที่ป่าชายเลน หน่วยงานภาครัฐจะมีส่วนร่วมในการดูแล โดยมีการสร้างเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ในพื้นที่ป่าชายเลน เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ถึงชนิดและพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ในระบบนิเวศป่าชายเลน ที่เอื้อต่อวิถีประมงของชุมชน

3. ผลจากการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร

พิจารณาจากหลักการของ FAO (1996) โดยพิจารณา 4 ด้านคือ ความพอเพียง การใช้ประโยชน์ การเข้าถึงอาหาร และการมีเสถียรภาพของอาหารดังนี้

3.1 ความเพียงพอของอาหารและการใช้ประโยชน์ของอาหาร

ความเพียงพอของอาหารพิจารณาจากชนิดและจำนวนของสัตว์น้ำที่จับได้ ส่วนประโยชน์ของอาหาร พิจารณาจากการนำสัตว์น้ำมาใช้ประโยชน์ในการบริโภคในชีวิตประจำวัน หากมีจำนวนมากก็จะนำไปถนอมอาหาร เช่น ทำกุ้งส้ม ทำกุ้งหวาน ทำกะปิจากกุ้งหัวมัน ปลานำไปตากแห้ง ทำปลาหวาน และ นำไปขายในตลาดชุมชน เพื่อให้ได้เงินมาซื้ออาหารอื่นบริโภคได้อีกเป็นการกระจายอาหารในชุมชน ซึ่งจะเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร จากการทำฟาร์มทะเล และปลูกจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรประมง ชุมชนได้หันกลับมารวมกลุ่มกันดูแลป่าชายเลน ซึ่งเป็นระบบการผลิตอาหารของชุมชน ภายใต้วิถีทะเล เพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อระบบนิเวศที่ก่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร ช่วยในการฟื้นฟูทรัพยากรประมงให้มีอย่างเพียงพอและสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการบริโภคเป็นอาหารโปรตีนจากทะเลได้อีกดังคำสัมภาษณ์ดังนี้

“...ถ้ามีฟาร์มทะเลมีการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงก็จะช่วยให้มีปลา กุ้ง ปูให้จับได้อย่างหลากหลาย ชนิด จับได้จำนวนมากเพียงพอต่อการนำมาทำอาหารได้อย่างเพียงพอ เหลือก็นำไปขาย หรือทำตากแห้ง ทำกุ้งส้ม กุ้งหวานไว้กินได้หลายวัน...” (บังเทิด, สัมภาษณ์วันที่ 26 ธันวาคม 2561)

“...หลังจากที่มีกฎระเบียบกำหนดในฟาร์มทะเลเราก็มีสัตว์น้ำให้จับนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเพียงพอ มีเหลือขาย พอได้ซื้ออาหารอื่นมากินได้อีก...” (พร, สัมภาษณ์วันที่ 23 ธันวาคม 2561)

“...ก่อนหน้านั้นจับปลาได้น้อยประมาณ 2-3 กิโล แต่พอชุมชนร่วมกันทำฟาร์มทะเล จับได้วันละ 10 กว่ากิโลกรัม...” (อัพนาน, สัมภาษณ์วันที่ 25 ธันวาคม 2561)

จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ฟาร์มทะเลช่วยให้เกิดความมั่นคงทางอาหารมีความเพียงพอทั้งชนิดและปริมาณ สามารถจับสัตว์น้ำมาบริโภคในครัวเรือนและนำไปใช้ในการถนอมอาหารและนำไปจำหน่ายเพื่อให้ได้เงินมาซื้ออาหารชนิดอื่นมาบริโภคได้อีกเป็นการหมุนเวียนอาหารให้สามารถบริโภคอาหารได้ครบตามที่ร่างกายต้องการ

จากการกำหนดเขตฟาร์มทะเลที่ผ่านมาพบว่า ช่วยให้เกิดการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชน สะท้อนได้จากปริมาณการจับสัตว์น้ำเศรษฐกิจจากทำขึ้นสัตว์น้ำ ระหว่างเดือนมกราคม 2560 ถึงเดือนกันยายน 2560 ดังตาราง 1

ตารางที่ 1 ปริมาณการจับสัตว์น้ำเศรษฐกิจจากทำขึ้นสัตว์น้ำ จังหวัดสงขลา

ชนิดสัตว์น้ำ	ปริมาณการจับสัตว์น้ำ ปี 2560 (หน่วย: กิโลกรัม)								
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.
กุ้งก้ามกราม	770.0	2,825.0	5,575.0	4,700.0	4,850.0	6,700.0	8,412.5	11,275.0	17,025.0
กุ้งกุลาดำ	7,950.0	1,747.5	4,850.0	962.5	305.0	512.5	530.0	187.5	575.0
กุ้งแชบ๊วย/หางแดง	212.5	212.5	87.5	2,425.0	50.0	950.0	925.0	1,825.0	7,900.0
กุ้งหัวมัน	400.0	150.0	250.0	82,000.0	12,300.0	3,475.0	450.0	3,450.0	5,875.0
ปลากดเหลือง	3,875.0	2,275.0	4,425.0	1,025.0	1,500.0	1,375.0	1,087.5	1,325.0	1,425.0
ปลากระบอกขาว	1,050.0	912.5	1,850.0	1,075.0	1,512.5	1,000.0	1,225.0	4,537.5	6,375.0
ปลากระพงขาว	1,037.5	550.0	1,175.0	450.0	1,075.0	1,575.0	600.0	725.0	725.0
ปลากระพงหิน	72.5	325.0	475.0	162.5	312.5	150.0	287.5	467.5	200.0
ปลาเก๋าแดง	187.5	75.0	75.0			125.0	75.0	25.0	12.5
ปลาแก้มช้ำ		62.5	925.0	87.5	375.0	1,287.5		1,450.0	2,150.0
ปลาชี่ม/สร้อย นกเขา	92.5	175.0	262.5	112.5	1,325.0	767.5	950.0	780.0	925.0
ปลาจิ้มฟันจระเข้	842.5	3,225.0	4,537.5	1,250.0	925.0	1,950.0	2,925.0	425.0	537.5
ปูดำ	495	500.0	1,525.0	1,900.0	2,375.0	4,650.0	4,500.0	5,475.0	4,625.0
ปูม้า					550.0	875.0	525.0	5,150.0	5,875.0

ที่มา: คณะทำงานดำเนินโครงการตามแผนแม่บทการพัฒนาหลุมน้ำทะเลสาบสงขลาในด้านการประมง, 2560

จากตาราง 1 พบว่าปริมาณและชนิดของสัตว์น้ำที่จับได้เพิ่มขึ้น สืบเนื่องจากปริมาณที่จับได้ในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งบางชนิดจะสามารถจับได้ทุกเดือน จึงทำให้มีการขยายเขตฟาร์มทะเลไปอีกหลายหมู่บ้าน

3.2 การเข้าถึง และการมีเสถียรภาพของอาหารจากสัตว์น้ำ

การเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารให้สามารถเข้าถึงอาหารได้สะดวกรวดเร็วไม่ต้องใช้เวลาในการเดินทางไปจับสัตว์น้ำในที่ไกล ๆ ทำให้ลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือนลง แทนที่จะใช้เงินเติมน้ำมันวันละ 200-300 บาท ซึ่งทำให้มีหนี้สินเพิ่มขึ้น แต่พอมีการทำฟาร์มทะเล ทำให้ชาวบ้านบางคนเติมน้ำมันน้อยลงเหลือวันละ 50-100 บาท ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายสัตว์น้ำที่จับมาได้ ส่วนการเสริมสร้างความมั่นคงด้านการมีเสถียรภาพทางอาหาร พบว่า ชุมชนจะตระหนักในการฟื้นฟูป่าชายเลนอันเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของปลา ทุก ๆ ปี จะให้เด็ก และเยาวชนในหมู่บ้านช่วยกันปลูกป่าชายเลน ให้ความรู้เรื่องป่าชายเลน

เลน ปลูกจิตสำนึกให้อนุรักษ์ป่าชายเลน มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และการใส่ใจในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลน อันเป็นพื้นที่สำคัญในการอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน และเป็นแหล่งอาหารของสัตว์น้ำ มีป่าโกงกาง เป็นพืชที่สำคัญ นอกจากนั้นยังเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ เป็นแหล่งที่ชุมชน ได้มีการรวมกลุ่มอนุรักษ์ ตั้งกฎกติกาชุมชนเช่นเดียวกับฟาร์มทะเล ซึ่งทำให้สามารถเข้าถึงอาหารจากการจับสัตว์น้ำได้อย่างสะดวกและรวดเร็วไม่ต้องนั่งเรือไปไกลชายฝั่งก็มีอาหารเพียงพอ ชาวบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้ตลอดฤดู โดยอาศัยเครื่องมือประมงที่หลากหลายขึ้น เช่น การทอดแห การดักไซ การดักกัก การตกปลา การยกยอ เพื่อให้ชุมชนมีอาหารหมุนเวียนอยู่ตลอดเวลา ก่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร ช่วยให้ชุมชนมีอาหารโปรตีนจากสัตว์น้ำบริโภคตลอดปี ตามคำสัมภาษณ์ของชาวประมงดังนี้

“...การอนุรักษ์และจัดทำฟาร์มทะเลมีกฎกติกาช่วยให้สามารถเข้าถึงสัตว์น้ำได้สะดวกและรวดเร็วไม่ต้องเดินทางไกล ๆ เรือก็ไม่ต้องใช้น้ำมันเยอะ ช่วยประหยัดและสามารถจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น...” (บังชัย, สัมภาษณ์วันที่ 20 พฤศจิกายน 2561)

“...ก่อนหน้านี้อาจจะหาปลาได้ต้องออกไปวางอวนใช้เวลาเดินทาง 5-10 กิโลเมตร แต่พอชุมชนจัดทำฟาร์มทะเลมีปลาให้จับได้เยอะไม่ต้องออกไปไกลมาก สัก 1-3 กิโลเมตรก็หาปลาได้แล้ว เดิมน้ำมันน้อยลงวันละ 50-100 บาท ถ้าเทียบกับเมื่อก่อนเดิมน้ำมันวันละ 200-300 บาท มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายปลาวันหนึ่งก็ได้ประมาณ สี่ห้าร้อย...” (บังदान, สัมภาษณ์วันที่ 15 ธันวาคม 2561)

“...นอกจากฟาร์มทะเล ป่าชายเลนก็ยังช่วยเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน เป็นสต็อกของปลา ช่วยให้มีปลาหลากหลายขึ้น มีปลาให้จับตลอดปี บางชนิดที่เคยหายไปอย่างเช่น ปลาแก้มขี้ไก่ แต่ก่อนหายาก เดียวนี้เห็นมันกลับมาอีก วันก่อนจับได้นึกว่าสูญพันธุ์แล้ว กุ้ง ปู หอย และอาหารที่เกี่ยวข้องกับประมงก็ทำให้เรามีกินมีใช้ตลอดปี มันเวียนมาให้จับได้ตลอด...” (อาแว, สัมภาษณ์วันที่ 20 พฤศจิกายน 2561)

จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การทำฟาร์มทะเลที่ทำให้ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ทรัพยากรประมง ส่วนหนึ่งมาจากการอนุรักษ์ป่าชายเลนด้วย ซึ่งชาวประมงสามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงได้สะดวก และใกล้ชายฝั่ง ตลอดจนมีปลาให้จับตลอดฤดูทำให้เห็นถึงความมีเสถียรภาพของอาหาร

ภาพประกอบที่ 5 ป่าชายเลนบ้านบ่อป่า ศูนย์การเรียนรู้ป่าชายเลนสตึงหม้อ
ที่มา: ภาพถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2561

สรุปและอภิปรายผล

ผู้วิจัยสรุปและอภิปรายผลตามประเด็นดังนี้

1. การจัดตั้งฟาร์มทะเลเป็นกลไกอย่างหนึ่งในการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรประมง ซึ่งมีวิวัฒนาการในการจัดตั้งฟาร์มทะเลมาอย่างยาวนานนับตั้งแต่ปี 2546 จนถึงปัจจุบัน ข้อค้นพบคือ การจัดตั้งฟาร์มทะเล เพื่อที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรประมง จะต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของภาคีหลายฝ่าย ทั้งชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากหลายชุมชนมีปัญหาการจับสัตว์น้ำที่ต้องเดินทางไกลจากบ้านมากขึ้น ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเติมน้ำมันมากขึ้น การจับสัตว์น้ำก็จะไปสัมพันธ์กับทรัพยากรป่าชายเลนซึ่งจะมีส่วนในการเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน ดังนั้นกลไกในการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลาให้ได้ผลสัมฤทธิ์จะต้องเกิดจากหลายฝ่ายเป็นต้นว่า กลุ่มอนุรักษ์ชายฝั่งและฟาร์มทะเล กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน การรวมกลุ่มดังกล่าวจับมือกันเป็นเครือข่ายที่เป็นเช่นนี้เรื่องจากชาวบ้านในแต่ละชุมชนมีปัญหาาร่วมกัน ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน เป็นปัญหาเชิงพื้นที่ การที่จะแก้ไขปัญหาได้จะต้องร่วมมือกันหลายพื้นที่ ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจาก ทรัพยากรประมงเกี่ยวข้องกับป่าชายเลนที่เริ่มจะเสื่อมโทรมลง เครื่องมือประมงที่ชาวประมงใช้เป็นเครื่องมือประมงประเภทที่ทำลายล้าง ซึ่งจะทำให้ทรัพยากรประมงเสื่อมโทรมลงได้ หากไม่ตระหนักถึงผลกระทบที่ตามมา ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของเก็ดถวา บุญปรากฏ, อภิรักษ์ จันทวงศ์, เจตน์สฤกษ์ สันขพันธ์ และนันทรัฐ สุริโย (2556) ที่มองว่าเมื่อปลาในทะเลหายไป ชาวประมงจะอยู่อย่างไร ดังนั้นการนำฟาร์มทะเลมาใช้ในการฟื้นฟูทรัพยากรประมงจึงเป็นทางเลือกที่สามารถทำในระดับชุมชน มีเครือข่ายหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และนักวิชาการหนุนเสริมให้ประสบความสำเร็จได้ ฟาร์มทะเลจึงเป็นกลไกหนึ่งที่เสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร ผ่านการกำหนดกฎกติกาชุมชน และยังมีกรรวมกลุ่มเพื่ออนุรักษ์ป่าชายเลนซึ่งเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน อันส่งผลให้เกิดความมั่นคงทางอาหารให้แก่ชุมชนในอาณาบริเวณนั้นด้วย หากชุมชนรวมกลุ่มกันก่อตั้งและทำงานกันเอง เฉพาะคนในชุมชน แต่ชุมชนข้างเคียงไม่มีส่วนร่วมรับรู้ก็จะทำให้เกิดความขัดแย้ง หรือหากมีการทำงานเฉพาะชุมชนฝ่ายเดียวโดยไม่มีหน่วยงานภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมก็จะทำให้การทำงานจัดตั้งฟาร์มทะเลไม่สามารถบรรลุผลได้ ทั้งนี้เนื่องจากภาครัฐมีความรู้ในประเด็นการเพาะพันธุ์ปลา ความรู้ในเรื่องป่าชายเลน และการกำหนดเขตฟาร์มทะเลชุมชนใดชุมชนหนึ่งจะทำโดยพลการก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งกับชุมชนอื่น ๆ ข้างเคียง ดังนั้นจึงทำให้เห็นว่า วิวัฒนาการของการจัดตั้งฟาร์มทะเล มีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาาร่วมก่อตั้งและหนุนเสริมกิจกรรมปล่อยพันธุ์ปลา การจัดอบรมประมงอาสาให้มีความรู้เรื่องการเพาะพันธุ์ปลา การอบรมให้ความรู้เรื่องป่าชายเลนแก่เยาวชน และการจัดกิจกรรมเรียนรู้ชุมชนในการกำหนดกฎกติการ่วมกันหลายหมู่บ้าน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรประมง อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารในการดำรงชีพของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของเจตน์สฤกษ์ สันขพันธ์, เก็ดถวา บุญปรากฏ, ชุตินา หวังเบ็ญหมัด, รัชดา ธรรมเจริญ, สุภาวดี ธรรมรัตน์ และนันทรัฐ สุริโย (2557) ที่มีมุมมองว่า การทำประมงของชุมชนทุกคนมีสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ทูน เครื่องมือประมง การมีแรงงานในครัวเรือนจำนวนมาก ดังนั้นคนที่ มีทุนสูงก็สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้มากกว่า และสามารถซื้อเครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพมากกว่า ทำให้จับปลาได้ปริมาณมากกว่า จึงทำให้ชาวประมงจำนวนหนึ่งถึงแม้จะมีสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรประมง แต่ก็ไม่สามารถเข้าถึงได้อย่างแท้จริง ดังนั้นการจัดตั้งฟาร์มทะเลของชุมชนจึงมีส่วนช่วยให้ผู้ที่มี ทุนน้อย หรือแรงงานในครัวเรือนน้อยสามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงได้อย่างเป็นธรรมโดยอาศัยภาคี เครือข่ายเสริมอำนาจชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

2. การจัดตั้งฟาร์มทะเล มีส่วนช่วยในการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร มาอย่างยาวนาน นับตั้งแต่ ปี 2546 เป็นต้นมา ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากกลวิธีในการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของชาวประมงพื้นบ้านไม่เพียงแต่จะต้องปะทะ ปฏิสัมพันธ์กับทรัพยากรประมงที่กำลังเสื่อมโทรมและร่อยหรอลงเท่านั้น แต่ยังต้องปะทะกับ กลุ่มอำนาจต่างๆ ที่รุกคืบเข้ามาในชุมชนและส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบในการดำรงชีวิต ของชาวประมงพื้นบ้าน ทั้งนี้เพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ในภาวะวิกฤติจากความทันสมัย โดยการสร้างพื้นที่ใหม่ในสังคม ด้วยเหตุนี้เราจึงเห็นได้ว่า ชาวประมงพื้นบ้านบางคนไม่ได้ทำประมง เพียงอย่างเดียว เมื่อว่างเว้นจากการหาปลา ก็จะทำอาชีพเสริม การต่อสู้ ต่อรองของชาวประมงพื้นบ้านและครอบครัวพบว่ามีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ เจตน์สฤกษ์ สัจพันธ์, เกตถวา บุญปรากฏ, สุภาวดี ธรรมรัตน์, บุญโชค สุบินรัตน์, สุภาพร สุบินรัตน์ และสุรพล พานิชกรณ (2559) ที่พยายามหาแนวทางการเสริมศักยภาพชุมชนเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร การมีตลาดก็เป็นอีกประเด็นหนึ่ง que เพิ่มความมีเสถียรภาพทางอาหาร การเข้าถึงอาหาร และความเพียงพอของอาหาร เนื่องจากการกระจายอาหารในชุมชนโดยผ่านตลาดของชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- เกตถวา บุญปรากฏ วันชัย ธรรมสังการ อภิรักษ์ จันทวงศ์ เจตน์สฤกษ์ สัจพันธ์ และปิยะ จอมทอง. (2555ก) *กลยุทธ์การต่อสู้ต่อรองในภาวะความขาดแคลนของชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา*. สงขลา: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- เกตถวา บุญปรากฏ วันชัย ธรรมสังการ อภิรักษ์ จันทวงศ์ เอมอร เจียรมาศ เจตน์สฤกษ์ สัจพันธ์ และปิยะ จอมทอง. (2555ข). *การก่อตั้งธนาคารปลากับการเสริมอำนาจขององค์กรชุมชนชาวประมงเพื่อพัฒนาการเลี้ยงปลาในกระชังในทะเลสาบสงขลา*. สงขลา: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- เกตถวา บุญปรากฏ วันชัย ธรรมสังการ และชูชาติ ผลบัณฑิต. (2555). *สิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมง ของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา*. สงขลา: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- เกตถวา บุญปรากฏ อภิรักษ์ จันทวงศ์ เจตน์สฤกษ์ สัจพันธ์ และนันทรัฐ สุริโย. (2556). เมื่อปลาหายไปจากทะเลสาบสงขลาชาวประมงพื้นบ้านมีกลวิธีในการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดภายใต้ภาวะขาดแคลนอย่างไร. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*. 5(2), 87-101.
- คนสร้างสุข (2558) *จัดเวทีทำความเข้าใจขั้นตอนการเตรียมปลูกต้นลำพู ต้นจาก ต้นลำภู รวมทั้งการซ่อมแซมซั้งบ้านปลา* ค้นเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2562, จาก: <https://happynetwork.org/project/action/2671/view/59633>
- คณะทำงานดำเนินโครงการตามแผนแม่บท การพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในด้านการประมง (2560) *รายงานผลการดำเนินงานปี 2560 โครงการฟื้นฟูทรัพยากรประมงในทะเลสาบสงขลา*. สงขลา: ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง เขต 6 (สงขลา) กองวิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่ง กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมประมง

เจตน์สฤกษ์ สังกพันธ์ เกตถวา บุญปรากฏ สุภาวดี ธรรมรัตน์ บุญโชค สุบินรัตน์ สุภาพร สุบินรัตน์ และสุรพล พานิชกรณ์. (2559) *แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนภายใต้วิถีโหนด-นา-เลในคาบสมุทรสทิงพระ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

เจตน์สฤกษ์ สังกพันธ์ เกตถวา บุญปรากฏ ชุตินา หวังเบ็ญหมัด รัชตา ธรรมเจริญ สุภาวดี ธรรมรัตน์ และนันทรัฐ สุริโย. (2557). สิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา. ใน *รายงานสืบเนื่องจากการประชุมมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 5 เรื่องการวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทย วันที่ 16 พฤษภาคม 2557 ณ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่*. (หน้า 25-35) สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.

นิรุทธ์ สุขเกษม. (2551). การทำฟาร์มทะเล Sea framing-the sustainable fishery. *วารสารสำนักวิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่ง กรมประมง*. (4), 1-3.

ภัทชฎาพร สายเบาะ และสุธาสินี แก้วอัมพร. (2558). *ฟาร์มทะเล: การจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนควนไส*. โครงการงานศิลปศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาชุมชนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

สมประสงค์ มณีแนม. (2556). *การจัดทำฟาร์มทะเลเพื่ออนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำขององค์การบริหารส่วนตำบลรัตภูมิ อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน*. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สำนักงานประมงจังหวัดสงขลา. (2555). *ฟาร์มทะเลทางเลือกหนึ่งในการฟื้นฟูทรัพยากรประมงในทะเลสาบสงขลา*. ค้นเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2562, จาก: <http://www.skonline.com/seafarm1.html>

สำนักงานประมงจังหวัดสงขลา (2557) *เขตฟาร์มทะเล*. ค้นเมื่อ 25 มกราคม 2562, จาก: https://www4.fisheries.go.th/local/index.php/main/view_activities/70/5117

สำนักงานประมงจังหวัดสงขลา (2560) *ฟาร์มทะเล*. ค้นเมื่อ 25 มกราคม 2562, จาก: <https://www4.fisheries.go.th/local/index.php/main/site/fpo-songkhla>

FAO. (2002). *The State of Food Insecurity in the World*. ค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2557, จาก: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/006/j0083e/j0083e00.pdf>

MGR Online. (2557) *การทำฟาร์มทะเลที่บ้านท่าเสา* ค้นเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2559, จาก: <https://mgronline.com/south/photo-gallery/9570000141086>

บุคลากรกรม

กาญจน์, สัมภาษณ์เมื่อ 28 มกราคม 2561 ที่บ้านใหม่ ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
 ไซณี, สัมภาษณ์วันที่ 20 ตุลาคม 2561 ที่บ้านท่าเสา ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
 บังชัย, สัมภาษณ์วันที่ 20 พฤศจิกายน 2561 ที่บ้านบ่อปาย ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
 บังดาน, สัมภาษณ์วันที่ 15 ธันวาคม 2561 ที่บ้านบ่อปาย ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
 บังเกิด, สัมภาษณ์วันที่ 26 ธันวาคม 2561 ที่ชุมชนธรรมโฆษณ์ ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
 บังป่าว, สัมภาษณ์วันที่ 22 ธันวาคม 2561 ที่ชุมชนเขาเขียว ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

บังเออน, สัมภาษณ์วันที่ 28 มกราคม 2561 ที่บ้านใหม่ ตำบลสิงห์หม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
พร, สัมภาษณ์วันที่ 23 ธันวาคม 2561 ที่หนองหีบ ตำบลสิงห์หม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
ฟาติเยาะวี, สัมภาษณ์วันที่ 20 ตุลาคม 2561 ที่ท่าเสา ตำบลสิงห์หม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
ยุพิน, สัมภาษณ์เมื่อ 4 มีนาคม 2561 ที่บ้านล่าง ตำบลสิงห์หม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
รัตติยา, สัมภาษณ์วันที่ 20 ตุลาคม 2561 ที่ชุมชนธรรมโฆษณ์ ตำบลสิงห์หม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
सानิตา, สัมภาษณ์วันที่ 22 ธันวาคม 2561 ที่บ้านใหม่ ตำบลสิงห์หม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
สุจินต์, สัมภาษณ์วันที่ 25 พฤศจิกายน 2561 ที่บ้านล่าง ตำบลสิงห์หม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
สุพร, สัมภาษณ์วันที่ 20 ตุลาคม 2561 ที่บ้านเขาเขียว ตำบลสิงห์หม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
อับดุล, สัมภาษณ์วันที่ 28 มกราคม 2561 ที่บ้านสิงห์หม้อ ตำบลสิงห์หม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
อัฟนาน, สัมภาษณ์วันที่ 25 ธันวาคม 2561 ที่บ้านท่าเสา ตำบลสิงห์หม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
อาแว, สัมภาษณ์วันที่ 20 พฤศจิกายน 2561 ที่บ้านท่าเสา ตำบลสิงห์หม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา
อิสมาแอน, สัมภาษณ์วันที่ 25 พฤศจิกายน 2561 ที่ชุมชนชายหิน ตำบลสิงห์หม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา